

ГЕОГРАФІЯ

Кислиця Ю.

Науковий керівник – асист. Дітчук І. Л.

МІРА ЦЕНТРАЛЬНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ СТОЛИЦЬ (ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПИ)

Актуальність дослідження. Столиця є найголовнішим політичним і, здебільшого, економічним центром держави. На сучасному етапі суспільного розвитку людства змінюються і трансформуються кількісні та якісні характеристики, а також функції столичних міст. Це зумовлює необхідність систематизації столичних центрів з погляду різних аспектів і критеріїв. Не менш важливе місце посідає розгляд питання центральності (ексцентриситету) столиці у державі, як найбільш її оптимального розміщення з погляду виконуваних функцій у просторовому відношенні до території країни. **Метою дослідження** є розробка методичного підходу до визначення центральності положення столиці відносно географічного центру країни і систематизація столичних міст (на прикладі європейських держав) за даним показником.

Дослідження столичних центрів, на думку фахівців, розпочалася з середини XIX століття [7, 10]. Першим їх у своїй роботі «Географічне положення столиць Європи» (1874 р.) вивчив німецький географ І. Коль [4]. Він дав оцінку географічного положення всіх європейських столиць, аналізуючи рівень концентрації міст і поселень уздовж різних радіальних транспортних магістралей, що розходяться із столиць [7].

М. Янішевський у 80-х роках XX ст. запропонував типологію столиць за різними географічними ознаками: розділенням або зосередженням столичних функцій, розміром і ієрархічним рангом міста, співвідношенням між людністю країни і столиці, ступенем стійкості і мобільності, а також за географічним (фізико-географічним) положенням [10].

У вітчизняній практиці визначенню зон впливу крупних міст, накопиченню досвіду дослідження столиць і феномена столичності сприяли багаторічні дослідження Г.А. Гольця і Г.М. Лаппо [2, 5], М.М. Баранського [1]. Пізніше з'явилися приклади регіональних досліджень столичного чинника [7]. На сучасному етапі дослідженням столиць, їх ролі і функцій в житті країн, проведенням їх систематизації займається С.А. Тархов [10].

На сьогоднішній день не існує єдиної загальноприйнятої думки щодо різноманітності рис і функцій, яких набувають столичні міста сучасності. Однак прослідковується спільність поглядів представників різних наук (географії, політології, країнознавства, геополітика, політичної регіоналістики) на те, яку роль має відігравати столиця у житті країни [3, 6, 8, 9].

В найбільш концентрованому вигляді поняття «столиця» визначається так: «столиця – головний політичний центр держави».

Отже, виходячи з поняття «столиця», найважливішою її функцією в державі є *політична*. Проте у світі відомі приклади як монофункціональних столиць, які виконують лише головну відведену їй функцію, так і поліфункціональних столиць, в яких набір функцій виходить далеко за рамки лише політичного управління. Так, С.А. Тархов наголошує на столичних і нестоличних функціях столичних міст. До столичних функцій він відносить політичні, а до нестоличних – економічні, культурні, адміністративні [10]. Проте у світі суто «політичних» столиць небагато, і переважно вони виконують найбільший набір функцій (економічних, культурних, соціальних тощо), порівняно з іншими містами у державі.

Які б функції столиця не виконувала у державі, важливу роль відіграє її географічне положення. Найбільш оптимальним з погляду доступності є центральне положення столиці, що збігається з географічним центром країни. Однак на практиці такі випадки не зустрічаються. Здебільшого, вибір столиці визначався історичними, ситуаційними чинниками, і такий фактор,

як теоретичне обґрунтування розташування столиці у центрі країни, просто не враховувався. Проте, проблеми, які згодом виникають при периферійному (окраїнному) положенні столиці (наприклад, диспропорції у розвитку території, поганий зв'язок з внутрішніми регіонами держави), заставляють переносити столиці у більш вигідне місце щодо конфігурації країни. У ХХ ст. зміна столиць з економічних, політичних та інших причин стала поширеним явищем. Зокрема, Бразилія замість Ріо-де-Жанейро побудувала модерне столичне місто Бразилія. Уряд Нігерії переніс столицю з Лагосу до Абуджи, Пакистану — із Карачі до Ісламабада, Туреччини — із Стамбула до Анкари, Танзанії — з Дар-ес-Салами до Додоми, Казахстану – з Алмати в Астану. Існували проекти перенесення столиці в Аргентині і Перу [11].

У зв'язку з тим, що обґрунтоване переміщення європейських столиць із врахуванням всіх різноманітних чинників у кожній державі зробити дуже складно, ми визначили відхилення розташування столиці від географічного центру в країні. Географічний центр країни розрахований нами як точка перетину середніх для країни паралелі і меридіану. Для обчислення «зміщення» місцерозташування столиці відносно географічного центру за основу взято так званий *середній радіус* території країни, який визначається як радіус круга, до якого прирівнюється конфігурація країни.

Отже, *середній радіус* території країни визначається за формулою:

$$R = \sqrt{\frac{S}{\pi}} \quad (1)$$

де S – площа країни, км².

Зрозуміло, що більш центральним положенням володітимуть столиці, відстань до яких від географічного центру (L) наближається до 0, а найбільш окраїнним (периферійним) – ті, відстань до яких наближається до значення *середнього радіуса* (R), або ж є більшою від нього (враховуючи різну конфігурацію країн середній радіус їх території може бути як меншим, так і більшим від *максимального радіуса* – відстані від географічного центра до найбільш віддаленої точки кордону). Показник міри центральності (A) пропонуємо визначати як відношення двох величин: відстані від географічного центру до столиці (L) і середнього радіуса території країни (R):

$$A = L/R \quad (2)$$

За значенням обчисленого показника (2) визначаємо 6 видів географічного положення столиці:

- центральне (A становить від 0 до 0,25, тобто столиця знаходиться на відстані меншій як $1/4 R$ від географічного центру країни);
- близьке до центрального ($1/4 R < L < 1/3 R$);
- середнє, наближене до центрального ($1/3 R < L < 1/2 R$);
- середнє, наближене до окраїнного ($1/2 R < L < 2/3 R$);
- близьке до окраїнного ($2/3 R < L < 3/4 R$);
- окраїнне (відстань від столиці до географічного центру більше від $3/4$ середнього радіуса).

Конкретні показники міри центральності столиць країн Європи та проведена на основі їх значень систематизація подані у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Систематизація столиць країн Європи за мірою центральності
(розташуванням щодо географічного центру)**

Вид географічного положення столиці	Теоретичний показник міри центральності, $A=L/R$	Кількість країн	У т. ч. у % від загальної кількості країн	Країни і фактичний показник міри центральності їх столиці
Центральне	0 – 0,25	5	13	Італія (0,002); Латвія (0,17); Іспанія (0,20); Молдова (0,20); Білорусь (0,21)

ГЕОГРАФІЯ

Близьке до центрального	0,25 – 0,33	3	8	Угорщина (0,26); Греція (0,27); Нідерланди (0,33)
Середнє наближене до центрального	0,33 – 0,5	5	13	Албанія (0,36); Польща (0,40); Бельгія (0,41); Косово (0,42); Чорногорія (0,47)
Середнє наближене до окраїнного	0,5 – 0,66	8	21	Словенія (0,51); Чехія (0,52); Україна (0,53); Швейцарія (0,54); Сербія (0,56); Росія (європ. част. – 0,57); Македонія (0,58); Франція (0,62)
Близьке до окраїнного	0,66 – 0,75	4	11	Румунія (0,69); Литва (0,71); Німеччина (0,73); Португалія (0,74)
Окраїнне	понад 0,75	13	34	Люксембург (0,78); Естонія (0,80); Швеція (0,87); Ірландія (0,88); Ісландія (0,92); Болгарія (0,92); Данія (1,18); Хорватія (1,28); Росія (заг. площа (1,35); Австрія (1,42); Велика Британія (1,57); Словаччина (1,58); Фінляндія (1,62); Норвегія (1,9)

Висновки. Суспільна географія дає можливість вивчення просторових аспектів розміщення столичних міст. Зокрема, цікавим у цьому плані є показник міри центральності, що характеризує віддаленість столиці від географічного центру держави. Дослідження на прикладі європейських країн показали, що більшість з їх столиць (66%) займають наближене, близьке до окраїнного або окраїнне положення. Найбільший відсоток припадає на столиці з окраїнним місцерозташуванням. Решта столиць (33%) характеризуються наближеним, близьким до центрального або центральним положенням. Найменший відсоток припадає на столиці з близьким до центрального положенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранский Н. Н. Об экономико-географическом изучении городов / Н. Н. Баранский / Избранные труды. Становление советской экономической географии. М.: Мысль, 1980. – 233 с.
2. Гольц Г. А. Феномен столичности и формирование столичных регионов / Г. А. Гольц, Г. М. Лаппо, А. И. Трейвиш // Экономико-географические проблемы развития столичных регионов. – Новосибирск, 1985.
3. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 839 с.
4. Коль И. Г. Географическое положение столиц Европы / И. Г. Коль. – М., 2005.
5. Московский столичный регион: территориальная структура и природная среда / Г. М. Лаппо, Р. А. Гольц // М. Ин-т геогр. АНН СССР 1988. – 321 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. — 736 с.
7. Родченко В. Б. Роль крупных міст і столичного центру в соціально-економічному розвитку незалежної держави / В. Б. Родченко, Д. О. Серьогіна // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. Темат. вип. «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2011. – № 61. – С. 130-135
8. Скиннер М., Редферн Д., Фармер Дж. География. А – Я: Словарь-справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 528 с.

9. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб./ За ред. проф. О.І. Шаблія. — Л.: Світ, 1994.-608 с.
10. Тархов С.А. Столицы [Текст] // География. - 2007. - №3. - С. 27-35
11. Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу: Навч. посібник. — К.: Знання, 2007. — 422 с.

Паславського Р.

Науковий керівник – доц. Варакута О.М.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Проблемам застосування ігрових інтерактивних технологій у навчальному процесі, як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, було присвячено багато праць науковців, які вивчали теоретичні та практичні (педагогічні, психологічні, соціально-психологічні, методологічні) аспекти цих інновацій. Особливе місце займають *ігрові технології в навчанні*, де їх розглядають у світлі освітянських інновацій (Т.Калашнікова), у системі підготовки конкурентоздатного фахівця (М.Воровка), як інтенсивні педагогічні технології (В. Трайнев) тощо. Науковці і педагоги-практики спрямовують свої дослідження у конкретних напрямках вивчення методології та практики проведення ігор як засобів: соціалізації, переходу від теорії до практики, навчання евристичній діяльності, формування логічного мислення та професійних навичок студентів, активізації їх навчальної діяльності і підвищення рівня професійної підготовки тощо.

Поняття “гра” розуміється як заняття, яке підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка розвиває, виховує, соціалізує та концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, уміннями, досвідом (що є сутністю поняття “навчання”) та є процесом опанування знань, досвіду з урахуванням досягнень і недоліків минулого, набуття навичок, умінь виконувати певні дії, виховувати та виробляти в собі певні якості, риси, уміння (що відображає сенс поняття “навчатися”) [2, С. 706].

Застосування ігор як засобу навчання бере початок із давнини – із змагальних навчально-виховних занять у Афінах (VI–IV ст. до н. е.). В епоху Відродження і реформації Т. Кампанелла та Ф. Рабле пропагували принцип ігрового навчання для опанування учнями основ наук. За Я.Коменським, навчання може стати універсальною грою для кожної вікової групи людей. Прагнучи пробудити інтерес до занять, Я.Коменський широко використовував метод драматизації навчального матеріалу.

Студент входить у світ навчальної гри, як у життя: починає діяти, пізнаючи невидиму межу між реальністю та умовністю, засвоює оптимальні зразки професійних дій, продукує більш ефективні варіанти професійної діяльності, що допомагає йому в пошуку її сенсу і формуванні професійної компетентності. Зазвичай абсолютне наближення дій студента в навчальній аудиторії до реальної професійної діяльності має характер певної умовності, що є характерною ознакою ігрових дій. Таке моделювання професійно-орієнтованої поведінки в умовах навчання відбувається завдяки розробці комплексу різноманітних ігрових ситуацій, вибір яких детермінується реальними професійними потребами майбутніх фахівців та симулюються реальними професійними умовами. Роль викладача полягає в тому, щоб запропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, оскільки мають професійне спрямування, задовольняють пізнавальний інтерес студента й водночас надають йому змогу розкрити і реалізувати їхню професійну компетентність. Гра є універсальною формою, в якій відбуваються потужні процеси самовизначення, самовиявлення, самоствердження та самоперевірки. Ігри розвивають кмітливість, логіку, просторову уяву, тобто навчають творчості.

Тому серед найбільш уживаних засобів інтерактивних технологій, які використовуються у вищій школі, є ігрові технології навчання. Розглядаючи застосування ігрових технологій у навчальному процесі, дослідники називають їх “іграми дорослих” та розглядають як інтерактивні методи навчання. [3]